



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

# Fra landsted til Nyelandsvej

## Et byseminarium og dets forankring i Københavns omdannelse fra miniatureby til metropol

*Af Jørgen Teglers*

### 1. Frederiksberg Seminarium lokalhistorisk

Hvem er vi, og hvordan er det gået til, at vi ligger netop her? Det første spørgsmål retter sig mod identiteten. Altså hvad er det særlige ved Frederiksberg Seminarium. Det andet spørgsmål retter sig mod, hvorfor Frederiksberg Seminarium netop er endt med at få adressen Nyelandsvej 27.

Uddannelsesinstitutioner har det med at tage navn efter deres beliggenhed. Enkelte vælger dog at tage navn efter grundlæggeren eller det ”åndelige ophav”. Eksempelvis N. Zahles Seminarium, Frøbel Seminarium, Suhrs Seminarium, Suhrs Husholdningsskole, Ingrid Jespersens Skole, Bordings Friskole og Grundtvigs Højskole.

Med tilføjelsen ”KFUM’s Seminarium” har Frederiksberg Seminarium valgt at gå på to ben, idet man tilføjer såvel grundlægger som åndeligt ophav.

Enhver institution har et indbygget behov for at kende sin historie. Det imødekommes som oftest i form af jubilæumsskrifter. Formålet er dobbelt. Udadt vil man gerne markere sin solidt forankrede historiske og nutidige eksistensberettigelse. Indadt skal jubilæumsskriftet styrke de ansattes korpsånd. Dvs. følelsen af, at deres arbejdsplads repræsenterer noget helt særligt, der er værd at arbejde for.

Den efterfølgende gennemgang er et forsøg på at række ud over jubilæumsskrifternes ofte noget navlebeskuende beskrivelser. Fremgangsmåden er at belyse seminariets historiske forankring både i Frederiksbergs og Københavns vækstperiode i sidste halvdel af 1800-tallet, samt i det lokale byrum omkring Nyelandsvej.

### 2. Byrummet som en oplevelse

I det daglige fremstår Nyelandsvej som en lidt grå og uendelig lang ind- og udfaldsvej på Frederiksberg. Vejens linjeføring sandsynliggør både noget om en overordnet plan, og at den i sin tid har kunnet anlægges – uden de store forhindringer – lige ud i det åbne land. For at gøre opholdet i byrummet til en oplevelse, skal man lære sig at læse det. Ovenstående simple slutning kunne her være en lille begyndelse.

Et byrum indeholder både stumme og fortællende udtryk. De fortællende udtryk viser sig bl.a. i form af butiksskilte, virksomheds-logoer, indgravninger på kloak dæksler, navneskilte ved opgange, vej- og stednavne, færdselstavler, trafiklys, indskrifter og årstal på husfacader, stoppestedets køreplan eller løbende trafik - informationer, markeringer af taxa-holdepladser og nedgange til offentlige toiletter, opklæbte plakater, lysreklamer, graffiti, etc. Ja selv henkastet affald kan rumme fortællende udtryk m.h.t. menneskers livsudfoldelse i byrummet. Alle sender de meddelelser ud til dem, der opholder sig på vej, fortov, plads eller torv.

Frederiksberg Seminariums gamle hovedbygning bærer f.eks. en indskrift. Den er anbragt på

facadepartiets øverste stokværk ud til Nyelandsvej. Her står med store, nu lidt falmede, oprindeligt guldfarvede bogstaver:

*Opført af Frederiksberg Kommune i Aar 1895*

Tilsat lidt fortolkning fortæller indskriften os umiddelbart følgende:

- at Frederiksberg var en selvstændig kommune i 1895,
- at Frederiksberg kommune stod som bygherre,
- at bygningen blev opført i 1895 (og),
- at vejnettet med kloakering, vandforsyning, m.v. må være etableret, før byggeriet er blevet sat i gang.

Tiden var nemlig nu til en politisk styret byplanlægning. Dvs., der skulle byggemodnes, før et byggeri langs en nyanlagt vej kunne påbegyndes.

De sidste årtier af 1800-tallet prægedes af en betydelig fremskridtstro. Med den markante indskrift ud til Nyelandsvej har den kommunale bygherre både villet erindre sin sam- og eftertid om, at her var der blevet investeret i et hus, der skulle stå i mange år. Endnu – lidt over 110 år efter – os er den gamle bygningskrop veritabelt af soliditet. Husets tiltænkte funktion giver sig tydeligt udtryk i dets arkitektur. På den tid var undervisning og dannelse en alvorlig sag, som skulle indgyde respekt.

Byrummets stumme udtryk består først og fremmest af den omgivende bygningsmasse med dens arkitektoniske stil og karakter udadtil. Hertil kommer byens plan såsom gadenet, bygningsvolumen og bygningshøjde. Men byrummets faste og løse inventar skal også medtages her. Det faste inventar kan omfatte gadebelysning, postkasser, bænke, cykelstativer, telefonbokse, plakatsøjler, brandalarmer, brandhaner, stoppesteder med læskure, offentlige toiletbygninger, affaldskurve, vejtræer, m.v. Det løse inventar fænomener som pølsevogne, frugt- og isboder, udendørscaféeer, papir- og flaskecontainere, m.v. Man skal dog under ophold i byrummet være opmærksom på, at der også kan vise sig direkte fortællende udtryk her – ikke mindst i dets løse inventar.

For gøre byrummets stumme udtryk talende og fortællende kræves der viden. Først og fremmest om arkitektur med dens forskellige stilretninger. Hertil kommer et vist kendskab til moderne byplanlægning opståen ind i billedet. Kombineret med et historisk perspektiv, hvor man går nærmere ind i samfundsudviklingen i de sidste årtier af 1800-tallet, er man godt klædt på til at forvandle et ellers trist og indholdsløst ophold i byrummet uden for vores vinduer til en oplevelse.

Men man skal også indøve en vis form for systematisk iagttagelsesevne, når man færdes gennem byrummet. Regel nr. 1 under en byvandring er ikke helt tilfældigt: ”se op!” Byen skal læses, både hvad angår byrummets volumen og struktur, samt de stumme og talende udtryk, det indeholder. En indledende baggrundsviden om det udvalgte byrums vej- og stednavne kan være med til at ”åbne byen” for iagttageren. Altså en murbrækker i det videre forsøg på at gøre opholdet i byrummet til en oplevelse.

Det efterfølgende skal derfor ses som en lille historisk indføring i, hvordan man som bymenneske kan få den ellers hengemte fortid til at leve i nutiden. Med historiefagets jargon tales der om, at vi er historieskabte, såvel som historieskabende. Den by, vi har arvet, er en vigtig del af vores kulturarv, som vi både skal lære at opleve, forstå og respektere.

### 3. Rammerne sprænges

I 1852 besluttede Rigsdagen at frigive den del af det såkaldte demarkationsterræn, der siden 1810 strakte sig fra søerne til linjen Allégade, Falkonér Allé og Jagtvej. Formålet var bortsalg m.h.p. udstykning til bebyggelse. Officielt af hensyn til byens forsvar havde der indtil da været forbud mod varig bebyggelse inden for demarkationslinjen. Under krig og belejring skulle de i området tilladte bygninger let kunne fjernes eller afbrændes. Forsvarsmæssigt handlede det om at have frit udsyn og, som tyskerne kalder det, et bredt "Schussfeld".

Beslutningen kan ikke betegnes som overilet. Efter det engelske bombardement af en forsvarsløs københavnsk civilbefolkning sept. 1807 stod det klart for de fleste, at tiden var ved at løbe fra det snart 150 år gamle fæstningsanlæg. Militærets beskæftigelsesmæssige og politiske vægt i byen førte dog tre år efter myndighederne til at skubbe demarkationsterrænet frem til linjen Allégade, Falkonér Allé og Jagtvej. Officielt for at gøre det vanskeligere for en angriber at etablere stillinger til en beskydning af byen. Ved Københavns bombardement havde man jo netop set, hvordan de engelske styrker havde udnyttet forstædernes mange spredte, grundmurede bygninger. Fra 1798 til 1810 var demarkationsterrænet nemlig trukket tilbage til en linje, der fulgte (nuværende) Ryesgade, Ravnsborggade, samt videre ned mod Kalveboderne.

Presset fra en voksende befolkning gør dog – sammen med enevældens fald 1848-49 – i sidste ende udslaget. Københavns samlede indbyggerantal var i 1852 tæt på 140.000. Ved 1800-tallets begyndelse boede der lidt over 100.000. På den begrænsede plads i den indeklemte by måtte der derfor opføres side- og baghuse for at skaffe den voksende befolkning tag over hovedet. Ja, selv kælderrum kunne inddrages til beboelse. Omkring 1850 var boligsituationen således den, at 22% af indbyggerne var henvist til at bo i side- og baghuse, mens 8,5 % måtte tage til takke med en kælderbolig. Intet under at miniaturebyens faste rammer stod for fald. Som en yderligere understregning af situationens alvor, udbrød der i juni 1853 en voldsom kolera-epidemi i København. Da epidemien ebbede ud i oktober 1853, kunne man opgøre ialt 7.219 anmeldte sygdomstilfælde. Heraf havde 4.737 (56,7%) dødelig udgang.

Frigivelsen bringer straks private jordspekulanter ind på banen. De kom til at opnå kolossale fortjenester af deres investering, idet staten i denne første afviklingsfase solgte ud af jorden til alt for lave priser. Hertil kom et næsten totalt fravær af planlægning med dertil hørende servitutter. For den ekspanderende københavnske befolkning blev konsekvensen "broernes" spekulationsbyggeri – ikke mindst på Nørrebro. Eftertidens sanering og fornyelse af et fra starten både dårligt og tæt pakket byggeri er endnu ikke afsluttet.

Frederiksbergs omdannelse til bysamfund kom til at følge sine egne veje. Et stort område mellem Gl. Kongevej og Ladegårdsåen (fra 1897 Åboulevard) blev opkøbt af inspektør ved Ladegården Frederik Christoffer Bülow (1811- 90). Bülow var imidlertid også på færde i Blågårdsområdet, hvor han foretog betydelige jordopkøb. På Frederiksberg opstillede Bülow den servitut ved videresalg af jord til bebyggelse, at der skulle bygges lavt. Dvs., der skulle skabes villakvarterer. I Blågårdsområdet skulle der derimod bygges i mindst tre etager og med minimum to lejligheder pr. etage. Overordnede byggevedtægter var der i begyndelsen stort set intet af. Bl.a. som følge af disse vilkår kunne Bülow sælge ud af sine jordbesiddelser uden nogen form for byggemodning i form af nivellering, kloakering, vejanlæg, m.v. Når det alligevel skete, blev køber pålagt at betale en årlig

afgift til ham som godtgørelse for investeringen.

Blågårdsområdet udviklede sig fra starten til et arbejderkvarter præget af slum. Dvs. et dårligt byggeri uden de – selv efter datidens normer – mest elementære sanitære installationer, eller adgangsmuligheder.

F.C. Bülow blev en af tidens helt store jordspekulanter, da første fase i frigivelsen af demarkationsterrænet blev indledt i 1852. For at illustrere de fortjenester, der kunne opnås ved videresalg af jord til diverse bygherrer, kan nævnes, at villagrundene på Frederiksberg steg med 50 til 100 pct. i årene 1852-57. Blågårdsgrundene steg samtidig med 150 til 250 pct.

At Bülow i forbindelse med udstykningen af villagrunde s.å. får opkaldt en vej efter sig selv, kan derfor ikke undre. Det drejer sig om Bülowsvej – en af de oprindelige villaveje i området.

Inspektøren, der tillige var Rådmand i København 1858-70, har fra starten villet sætte sig et varigt udtryk i byrummet. Den direkte årsag til anlæggelsen af vejen var dog, at Bülow som følge af private grundinteresser ikke kunne få lov til at forlænge H.C. Ørstedes Vej frem til Gl. Kongevej. Som en slags protest anlagde han derfor en vej i sit eget navn ved at udnytte to ældre markveje.

Villaen som boligform i moderne forstand var et fænomen, der først slog igennem i sidste halvdel af 1840-erne. Arkitekt, senere Kgl. Bygningsinspektør, J.D. Herholdt (1818-1902) blev tidens første villabygmester. Som 28-årig arkitekt stod han således bag opførelsen af Villa Tårnberg på Frederiksberg 1846-47. Under villabyggeriets fremmarch 1860-1919 blev husets italienske landhusstil efterlignet i forskellige varianter. Villa Tårnberg måtte desværre vige pladsen for et andet byggeri i 1957. På adressen H.C. Ørstedesvej 4 ligger i dag virksomheden Dansk Bilglas. Opførelsen af villaen på det daværende demarkations - terræn viser, at der godt kunne indhentes dispensation til opførelse af grundmurede huse. En sådan skulle udstedes af Københavns kommandant; men de vilkår, som blev givet, skabte stor usikkerhed for bygherren. For det første skulle ejeren uden erstatning selv bekoste en nedrivning, hvis militæret af hensyn til byens forsvar fandt det nødvendigt. For det andet kunne der ikke optages offentlige lån i en ejendom, der i givet fald kunne kræves fjernet uden godtgørelse til ejeren. Sidstnævnte må nok ses som den alvorligste hæmsko for folks byggelyst i dette restriktive område.

Sommeren 1856 blev den militære bevogtning ved Københavns byporte sløjfet. Året efter startede man ned - rivningen af Nørreport, Vesterport og Amagerport. Østerport tog man først fat på i 1858, da trafikpresset her var væsentligt mindre. Vejen var nu banet for Københavns og dermed også Frederiksbergs vækst i årene 1870-1900. Også kaldet ”Det moderne Gennembrud”.

#### **4. Et bysamfund i støbeskeen uden for København**

For Frederiksberg er 1852 imidlertid det skelsættende år. Nu opnås der fuld råderet over det tidligere demarkations terræn fra Sct. Jørgens Sø til strækningen Allégade og Falkonér Allé. Senere fra sommeren 1858 skabes gennem kommunal selvstændighed identiteten som stedet, man bosætter sig uden for København. Denne nyåbnede mulighed for udflytning kom både til at omfatte den befolkning, der havde råd til at bekoste forbedrede boligforhold, samt handel, håndværk og industri. Den første udflytning til Frederiksberg fra det dengang indeklemte København starter dog allerede i sidste halvdel af 1700-tallet. Behovet for en standsmæssig bolig i frie og sunde omgivelser medførte, at velhavende københavnere opkøbte store jordarealer af den enevældige stat. Dette

landbrugsområde (hømarken) havde indtil da tilhørt kronens Ladegård.

I 1765 var turen kommet til hele området mellem Gl. Kongevejslinjen og Ladegårdsåen. Salget foregik ved auktion og lagde grunden til opførelsen af landsteder med tilhørende landbrugsdrift på vestsiden af Falkonér Allé. Vestsiden fordi man her var fri af den daværende demarkationslinje fra 1755 med militærets forbud mod varig bebyggelse.

Et af disse landsteder – Nyelands Gård – leder 120 år senere frem til begyndelsen på anlæggelsen af Nyelandsvej med tilhørende bebyggelse.

## **5. København og Frederiksberg: inden for, uden for og ude på**

Fæstningsbegrebet – byen bag volde og grave – præger stadigvæk talemåder som: ”København inden for voldene”, ”inde i byen”, ”uden for byen” og ”ude på Frederiksberg”. Selv om de fire broer over byens tidligere stadsgrav for længst er væk, taler vi i dag fortsat om ”brokvartererne”. Altså det åbne land, man tidligere kom til, når man havde passeret broen over stadsgraven (via ravelinen) inde fra byen: nu Vesterbro, Nørrebro, Østerbro og Amagerbro.

Den historiske arv fra det landlige Frederiksberg viser sig i dag mest bogstaveligt i stednavnene. Endelsen -vej hører som bekendt til land og -gade til by. Fordelingen på Frederiksberg er ca. 200 på -vej mod kun elleve på -gade. Sidstnævnte dominerer naturligt nok i Frederiksbergs gamle bymidte med stednavne som Allégade, Bredegade og Smallegade.

Mens Frederiksberg fortsat reelt lå ”derude”, stod København tilbage med sine volde og grave, samt det resterende demarkationsterræn frem til søerne. Her kom det til at gå mere trægt med afviklingen af fæstningsbegrebet. Krigsministeriets varetagelse af forsvarspolitiske interesser spillede naturligvis en rolle; men ønsket om at undgå fadæsen fra 1852 vejede givet tungest. Nu skulle stat og kommune sikres deres ”retmæssige” andel af den økonomiske gevinst ved frigivelsen og det efterfølgende bortsalg til bebyggelse. Først den 6. juli 1867 vedtager Rigsdagen ”Loven om Demarkationsliniens Ophævelse og Opgivelse af Københavns Fæstningsværker”. To år senere opkøbte Københavns Kommune arealet af staten m.h.p. videresalg med fortjeneste til private bygherrer. For kommunen var der tale om en betydelig investering med en købssum på 360.000 rigsdaler, som dog skulle betales over 10 år. Ejerskabet havde imidlertid den kedelige sideeffekt, at man herefter mistede en årlig indtægt fra staten på 45.000 rigsdaler i form af godtgørelser og afgifter.

Efter overtagelsen nedsætter Københavns Borgerrepræsentation et udvalg, der skulle overveje og fremsætte forslag om en udnyttelses- og bebyggelsesplan for det voldanlæg og tidligere demarkationsterræn, man netop havde erhvervet.

Der skulle imidlertid gå tre år, før der kunne opnås politisk flertal for en bebyggelsesplan. I den ånd, at voldenes tid var forbi, kom striden til at stå om, hvor stor en del af det gamle fæstningsværks volde og grave, der skulle omlægges til rekreative parker for det moderne bymenneske. Et parkanlæg reducerede jo det areal, man kunne sælge videre til private bygherrer.

Resultatet blev i det store og hele, hvad der står tilbage i dag. Dvs.: Østre Anlæg (1873), Botanisk Have (1874), og Ørstedsparken (1876-79). Tivolis interesser blev også tilgodeset, da man i 1885 indledte sløjfningen af Vestervold og opfyldningen af stadsgraven. Forlystelseshaven fik herved i 1888 udvidet sit oprindelige areal fra 1843 på 59.100 m<sup>2</sup> til de nuværende 82.717 m<sup>2</sup>. Tivolisøen

frem står i dag som en lille rest af stadsgraven. Christianshavns Vold og Kastellet blev som de eneste dele af fæstningslinjen omkring København i det væsentlige bevarede.

Et enkelt parkanlæg har dog måttet lade livet som følge af den trafikale udvikling. Efter Ørstedsparken, ned mod den nuværende Vesterport Station anlagde man i midten af 1880-erne Aborreparken på dele af den sløjfede Vestervold. Gennemførelsen af Boulevardbanen i 1917 fra den nye hovedbanegård (1911) til Nørrevold kom med sin delvise åbne banegrav til at skære anlægget midt over. Hvad der stod tilbage blev herefter udlagt til bebyggelse. På vandværksgrunden Studiestræde 52 kan man som et lille levn stadig se spor af det tidligere voldterræn.

Retfærdigvis må det dog tilføjes, at det i 11. time lykkedes at dæmme op for kravet om det størst mulige grund salg til bebyggelse. Ved Borgerrepræsentationens andenbehandling af den endelige bebyggelsesplan 19. feb. 1872, besluttede man sig for de brede, boulevardprægede voldgader. Helt konsekvent blev planen dog ikke gennemført. Kun på de sidste strækninger op til Nørreport fra Østervoldgade og Nørrevoldgade blev planen realiseret konsekvent. Den oprindelige Vester Boulevard hører ganske vist med her; men den blev i 1955 omdannet til en 1,3 km lang sekssporet hovedfærdselsåre under navnet H.C. Andersens Boulevard. Ud over navnet har den i dag ikke meget "boulevard" over sig.

Nok så vigtigt var det dog, at parkernes eksistens blev fremtidssikret. Et forslag til, at parkerne om nødvendigt på et senere tidspunkt kunne inddrages til bebyggelse, blev nedstemt af politikerne på rådhuset. Bortset fra, at der senere sine steder er klippet en hæl og hugget en tå, har denne beslutning stået ved magt indtil i dag.

Borgerrepræsentationens forhåbning om store fortjenester ved videresalg af det resterende, tidligere demarkationsterræn blev imidlertid ikke indfriet. Da grundsalget omsider for alvor indledtes i 1876, var det blevet købers marked som følge af den generelle økonomiske afmatning og pengemangel. Bedre blev det ikke af, at man pga. den slunkne kommunekasse, følte sig presset til at sælge hurtigt ud i de følgende år. Et pres der sandsynligvis blev forstærket af en frygt for at brænde inde med grundene i tilfælde af en længerevarende økonomisk tilbagegang. Selvom Københavns byudvikling er kommet til at indkredse Frederiksberg, er det lykkedes kommunen både at opretholde og konsolidere sin selvstændighed. I byrummet ses denne selvstændighed markeret flere steder med grænsepæle ved de centrale indfaldsveje til kommunen fra det omgivende København. Bl.a. ved indgangen til Falkonér Allé fra Jagtvej over Åboulevarden. Her er anbragt en grænsepæl med lodretstående bogstaver. Teksten lyder: FREDERIKSBERG – Velkommen.

## **6. Frederiksberg – fra landsby til storbyenklave i København**

Frederiksberg udvikler sig i perioden 1857-1874 til landets næststørste bysamfund med et befolkningstal på ca. 20.000. Det sker, som tidligere nævnt, i egenskab af selvstændig kommune. Rigsdagen vedtog nemlig den 29. dec. 1857 at tildele Frederiksberg denne status. Fra sommeren 1858 ophørte hermed det kommunale fællesskab sammen med Hvidovre sognekommune, som havde eksisteret siden 1842. Allerede i denne tidlige fase spøges spørgsmålet om indlemmelse i Københavns kommune. Med formuleringen "Midlertidig lov angående Frederiksberg Sogns Bestyrelse" ønskede Rigsdagen at holde problemstillingen åben. Forventningen syntes at være, at den samlede byudvikling pegede i retning af en sammenlægning. Under alle omstændigheder skulle

den bygge på en frivillig overenskomst. I folketingsudvalgets bemærkninger til loven står der således, at en tvungen indlemmelse fra statsmagtens side kun ville blive gennemført, hvis Frederiksbergs kommunalbestyrelse ”ikke ville eller kunne ordne de anliggender, hvis ordning også interesserer Hovedstaden”, eller den skulle vise ”mangel på imødekommenhed, der forhindrede foranstaltninger vigtige for Hovedstaden eller det almene vel” (1).

Men uanset ordningens midlertidige karakter indebar selvstændigheden nu muligheden for at skabe en bolig - politik og dermed også en befolkningsmæssig sammensætning forskellig fra den i Københavns Kommune. Således vedtog man allerede i jan. 1858 en bygningslov, der stillede større krav til bygningshøjde og friarealer end Københavns Kommune. Resultatet blev efterfølgende en mere åben bebyggelse blandet med villaer og etageejendomme.

Befolkningstilvæksten var næsten overvældende. Fra 1850 til år 1900 voksede indbyggerantallet fra hen ved 3.000 til 80.000. Inden udgangen af 30-erne havde Frederiksberg nået et folketal på godt 113.000. Omkring 1950 var kommunen næsten fuldt udbygget og rummede nu en befolkning på ca. 120.000 fordelt på 8,7 km<sup>2</sup>. 1950 blev året, hvor befolkningsudviklingen toppede. I dag er indbyggerantallet tæt på 92.000. En fremgang på ca. 7.000 siden 1988, hvor kommunens registrerede befolkning var nede på 85.000.

Overordnet set hænger denne udvikling sammen den accelererende urbanisering af Danmark med afsæt i perioden 1870 til midten af 1890-erne. I dette tidsforløb blev byernes andel af den samlede befolkning øget fra knap 25 pct. til godt 33 pct. Den store befolkningsmagnet var især København – inkl. Frederiksberg. Her kunne man i årene 1870 til 1890 mønstre en årlig vækstrate på hele 3 pct. Hovedstaden havde nu vokset sig lige så stor som alle provinsbyer tilsammen. I tal er der tale om næsten en fordobling fra ca. 200.000 i 1870 til 390.000 i 1895.

Fødelinjen til denne udvikling er den kraftige stigning i Kongerigets befolkning. Stigningen blev båret frem af en høj fødselshyppighed og en relativ lav dødelighed. Et indbyggerantal på 1,3 mio. i 1840 voksede med en halv mio. mennesker til 1,8 mio. i 1870. Eller en tilvækst på næsten 40 pct. over 30 år. Endnu knap en halv mio. danskere kunne føjes til i perioden 1895-1910, hvor befolkningen nåede op på 2,7 mio. mennesker. Periodens gennemsnitlige årlige tilvækst lå på 1,3 pct. Lidt stærkere end i årene før 1895. Befolkningstilvæksten i kongeriget og den accelererende urbanisering hænger således sammen. Den hastige omdannelse af Frederiksbergs 8,7 km<sup>2</sup>, fra land og landliggerområde til en storbyenklave i København, har således sit grundlag i kongerigets hastigt voksende befolkning. Hertil skal føjes dens øgede mobilitet som følge af jernbanenettets udbygning og etablering af regelmæssig færgedrift mellem landsdelene. Med vestbanens linjeføring over Frederiksberg fra midten af 1860-erne blev kommunen direkte forbundet med landets hurtigt voksende jernbanenet. Nu blev det nemt at komme både til og fra, idet ”Frederiksberg Banegård” (1867) blev en station på hovedlinjen København-Korsør. Selvom denne linjeføring tæt ved 50 år efter blev ændret til den oprindelige over Enghave – Valby, siger det alligevel noget om kommunens politiske gennemslagskraft, at den allerede dengang noget uhensigtsmæssige linjeføring af vestbanen blev besluttet af Rigsdagen og gennemført.

Sammenlignet med Frederiksbergs 8,7 km<sup>2</sup> udgør Københavns areal ”inden for voldene” 4,7 km<sup>2</sup>. Inden for dette begrænsede areal er befolkningstætheden endnu i 1880 høj med 131.000 indbyggere. Det fortæller en del om den overbefolkning, der herskede i den tidligere fæstningsby, før



boligbyggeriet i brokvartererne for alvor tog fart omkring århundredeskiftet ”ude på” Vesterbro, Nørrebro, Østerbro og Amagerbro.

I lighed med Frederiksbergs befolkningsudvikling kulminerer folketallet i 1950, hvor Københavns Kommune kan registrere 768.105 indbyggere. Igennem de efterfølgende 42 år falder antallet af københavnere til 464.566. Tilsyneladende har folketallet i de seneste år stabiliseret sig på omkring en halv mio. Fra 1992–2005 er befolkningstallet i København vokset med knapt 38.000. Pr. 1. jan. 2006 viste folkeregisteropgørelsen således i alt 501.158 personer. Københavns Kommune er hermed landet på et indbyggerantal lidt over niveauet i 1901 på 400.575 – med dengang ”kun” 90.000 ”inden for voldene”. Denne udflytning af fastboende fra det indre København er fortsat helt frem til i dag, hvor deres antal indskrænker sig til omkring 25.000.

Ser på tiden efter 1950, hvor parcelhus-Danmark så småt begynder at rykke frem, har man på Frederiksberg været bedre til at holde på sin befolkning end Københavns Kommune. De mest iøjnefaldende årsager hertil er boligmassens sammensætning og et lavere skattetryk. Befolkningens voksende krav til en højere boligstandard kunne simpelthen nemmere indfries på Frederiksberg. I næste led betyder det så en højere gennemsnitsindkomst pr. indbygger og et heraf følgende lavere skattetryk sammenlignet med Københavns.

Men uanset hvad så trækker storbyen, og når det regner på præsten, så drypper det som bekendt på degnen. I moderne tid har Frederiksberg som bysamfund naturligvis lukreret på at ligge omgivet af storbyen København. Et forhold der da også i perioder har været en torn i øjet på Københavns Borgerrepræsentation. Med den holdning til følge at man har ønsket Frederiksberg indlemmet i Københavns Kommune.

Når man i dag betragter et bykort over København, kan det forekomme paradoksalt, at Frederiksberg har været i stand til at undvige de forskellige tilløb til en sammenlægning. Efter Københavns store indlemmelser i 1901 med bl.a. Brønshøj og Valby distrikt kom Frederiksberg til at ligge som en enklave i hovedstaden. Spørgsmålet om indlemmelse i København blev derfor atter rejst. Ikke mindst af medlemmer fra den socialdemokratiske flertalsgruppe i Borgerrepræsentationen.

Under et omfattende kommissionsarbejde 1930-35 stod repræsentanterne fra Frederiksberg Kommune fast på et entydigt NEJ til indlemmelse, som man betragtede som ”historisk vandalisme og et tab for hele landets kommunale liv”. Enden på det hele blev, at regeringen i 1937 fik gennemført et lovforslag om økonomisk udligning, m.v. mellem Københavns Kommune og Frederiksberg og Gentofte kommune. Udligningsordningen var det kompromis, de kommunale parter kunne blive enige om. Selv havde regeringen helst set en kommunesammenlægning; men man respekterede princippet om frivillighed, som allerede tonedede frem bag den ”midlertidige lov” om kommunal selvstændighed fra 1857.

Frederiksberg fik med 1937-udligningsloven på ny bekræftet sin selvstændighed. De to regeringspartier (Soc.d. + Rad.V.) fastslog, at udligningsloven ”skrinlagde” spørgsmålet om Frederiksbergs indlemmelse (2). Eftertiden synes at bekræfte holdbarheden af denne udmelding både med Kommunalreformen i 1970 og senest med den netop vedtagne, store regionale inddelingsreform i 2005.

Modsat Københavns Kommunes mangeårige socialdemokratiske dominans er Frederiksberg en

Konservativ højborg. Ved kommunalvalget 15. nov. 2005 opnåede Det konservative Folkeparti en tilslutning på 45,7 pct. af de afgivne stemmer. Til sammenligning opnåede partiet på landsplan ved Folketingsvalget 8. feb. 2005 10,3 pct. af de afgivne stemmer. Højre, som partiet hed indtil 1915, opnåede flertal første gang ved kommunalvalget i 1909. Da erobrede partiet 8 ud af 15 pladser. De resterende 7 fordeltes med 6 pladser til Socialdemokratiet (1871) og 1 plads til Det radikale Venstre (1905).

## **7. En arkitekt kommer til som bygningsinspektør**

I 1878 blev arkitekten Christian Lauritz Thuren (1846- 1926) i en alder af 32 år bygningsinspektør ved Frederiksberg kommune. Han arbejdede i denne stilling helt frem til 1919 – samlet 41 år. Herved blev han arkitekten bag de fleste skolebygninger, som kommunen opførte i denne periode. Og det blev til mange, da Frederiksberg i de sidste tiår af 1800-tallet oplevede et sandt børneboom. Hundrede år senere vendte billedet totalt med skolenedlæggelser til følge. Frederiksberg fik allerede fra starten sin egen bygningsinspektør. Arkitekt Henning Wolf (1828- 80) besad således stillingen fra 1858-69.

Thuren var påvirket af tidens dominerende stilretning: historicismen. Den var ikke et isoleret dansk fænomen, men derimod inspireret af en europæisk strømning. Historicismens motto var, at arkitektur er dekoration af konstruktionen. Arkitekten kan nu dekorere en husfacade med sammenblanding af tidligere tiders stilretninger. Eksempelvis engelsk gotik, gotisk renæssance, italiensk renæssance, barok, rokoko og klassicisme. Stilretningen slår mest tydeligt igennem i kommunens institutionsbyggeri fra denne tid, men langs Nylandsvej dukker den også op i enkelte beboelsesejendommers facadepartier. Fra bagsiden ligner de fleste ejendomme derimod rene lejekaserner. Her tilstræbte man billedligt talt at holde facaden udadtil.

Som arkitekt kom Thuren ikke bare til at præge institutionsbyggeriet på Frederiksberg. Til de mere markante eksempler hører det første musikkonservatorium, Vestervoldgade 11, fra 1887 og den nuværende og større konservatoriebygning, H.C. Andersens Boulevard 36, fra 1905. Den ældre konservatoriebygning står endnu, men anvendes i dag til andre formål. Inden for boligbyggeriet var han bl.a. arkitekten bag Carlsbergs arbejderboliger fra 1887.

## **8. Nylandsvejs hvem, hvad, hvorfra og hvordan**

I 1814 blev en stor del af landstedet Sindhviles jorder solgt til krigsråd og proviantforvalter Rasmus Langeland. Samme år opførte han en trelænget lystgård med en lang opkørsel fra Falkonér Allé. Bygningerne lå på det ryddede areal, der i dag danner indkørsel til Frederiksberg Centret fra Nylandsvej.

Nutidens spor af landstedet Sindshvile er vejnavnet Sindshvilevej mellem Godthåbsvej og Nylandsvej. Men tilfældet er ikke enkeltstående. Landstedet Rolighed fra omkring 1770 har lagt navn til Rolighedsvej. Ved nr. 21 finder man hele bygningskomplekset bevaret. Siden 1918 som en del af Den kgl. veterinære Landbohøjskole. Hertil kan føjes Mariendal fra 1785 (1765-85: Falkendal), der i navnet Mariendalsvej minder os om det lokale byrums fortid som, hvad vi i dag ville kalde, et rekreativt område for rige københavnere.

Mariendals nu nedrevne bygninger lå ved Falkonér Allé mellem Dronning Olgas Vej og Kong Georgs Vej. Udstykningen langs Mariendalsvej er således sket på denne ejendoms jorder. Endelig

skal nævnes landstedet Godthåb (senere Store Godthåb) fra slutningen af 1760'erne, der har givet navn til Godthåbsvej. Godthåbs hovedbygning fra ca. 1790 står i dag velbevaret ved nr. 79, samt en af gårdspladserne med omgivende bygninger. Ejendommen har siden 1921 været ejet af Frederiksberg Kommune.

Langeland dør i 1837. Herefter blev ejendommen overtaget af svigersønnen, justitsråd og proviantforvalter i søetaten: Stephan Peter Nyeland (1793-1875). Han var stedets ejer fra 1837 til sin død 1875. Den kom herved til at hedde "Nyelands Gård".

Tidligt i 1880-erne påbegynder sønnen – proprietær og jurist Hans Jacob Nyeland – en udstykning fra den store ejendom. I første omgang med starten på anlæggelsen af Nyelandsvej. Dette mønster i forbindelse med Frederiksbergs byudvikling genfinder vi i tilfældene Sindshvile, Rolighed, Mariendal og Godthåb. Ejerne af de gamle landsteder tjente formuer på at sælge ud af ejendommenes grunde. De var udmærket klar over, at prisudviklingen var med dem og solgte derfor fra i flere omgange for bedre at kunne drage fordel af stigningerne.

Sønnen H.J. Nyeland blev boende på Nyelands Gård ca. 25 år efter faderens død. Han skænkede i 1909 en af de sidste byggegrunde fra landstedets jorder til Det Classenske Fideikommis, der efter salg af De Classenske Boliger s.å. til Frederiksberg Kommune havde reserveret 75.000 kr. til opførelse af en ny kirke ud til Nyelandsvej. Det blev til Godthåbskirken, der kunne indvies 19. marts 1911 (arkitekt: Gotfred Tvede, 1863-1947). Kort efter dør H.J. Nyeland, og han bliver således den første, der bisættes fra Godthåbskirken.

I begyndelsen af 1900-tallet kom hovedbygningen til at indgå i Dansk Svovlsyre- & Superfosfatfabriks bygningskompleks. Denne virksomhed begyndte med at få opført et lagerskur på stedet i 1903. Først i 1994 blev den gamle lystgårds grundmurede hovedbygning indhentet af udviklingen. Alle bygninger på Nyelandsvej 17 – martrikelnr. 11 bh – blev fjernet for at skaffe adgang til det ny-opførte Frederiksberg Center fra Nyelandsvej.

Allerede i 1864 blev den landlige idyl dog forstyrret ved anlæggelsen af vestbanen, der blev linjeført umiddelbart syd for lystgårdens bygninger. Ved færdiggørelsen af Københavns nuværende og tredje hovedbanegård i 1911 reableredes den oprindelige linjeføring over Enghave – Valby. En linjeføring, der havde været i funktion fra 1847- 1864.

Vestbanens linjeføring over søerne via Frederiksberg kan dog stadig iagttages i bebyggelsen modsat hovedindgangen til Frederiksberg Centret på Falkonér Allé. Her krydsede banen Falkonér Allé. Selve overskæringen var sikret med bomme. Efter 1911 blev jernbanelinjen inde fra København reduceret til et blindspor. Linjeføringen over søerne til Frederiksberg Station blev imidlertid først endeligt sløjftet i 1921, efter man havde åbnet Boulevardbanen i 1917. Den skabte direkte forbindelse mellem Københavns tredje og nuværende hovedbanegård (1911) og Østerport Station (1894-97). DSB's overarkitekt i perioden 1891-1921 – Heinrich (Henry) Wenck (1851-1936) – har tegnet de to stationsbygninger.

Vestbanens eller Roskildebanens åbning over Frederiksberg skete den 14. okt. 1864. Tre år senere kunne "Frederiksberg Banegård" tages i brug. Det sidste persontog fra Frederiksberg Station afgik den 20. juni 1998. Gennemførelsen af en metrolinje til Frederiksberg i 2003 med undergrundstationerne Frederiksberg og Solbjerg frigjorde det gamle jernbaneterræn til andre formål. Metroens linjeføring over Frederiksberg står i øvrigt som et fornyet eksempel på, at

kommunen har været dygtig til at skaffe sine borgere gode offentlige trafikforbindelser. I dag står tre bygninger tilbage: en énetages stationsbygning og pakhuset med ”retirader” – begge fra 1864 med Carl Heinrich Wolf (1833-1893) som arkitekt. Endelig postbygningen som havde stationsforstanderbolig på 1. sal og posthus i stuen. Den kom til i 1885 tegnet af indenrigsministeriets jernbanearkitekt, Niels Peder Christian Holsøe (1826-1895).

Som allerede omtalt indledte man tidligt i 1880-erne anlæggelse af veje på Nyelands Gårds jorder. Dvs., de blev byggemodnede m.h.p. efterfølgende byggeri. Foruden brolagte veje indebar byggemodningen kloakering, etablering af vand- og gasforsyning, samt opsætning af gaslamper til gadebelysning. Den moderne byplanlægning var nu for alvor slået igennem.

Tre af vejene fik Stephan Peter Nyelands og hans to hustruers efternavne: Nyelandsvej (1884), Langelandsvej (1890) og Bentzonsvej (1896). Hertil kommer Langelands Plads (1928) mellem Bentzonsvej og Langelandsvej. I den vestlige ende – efter Nordre Fasanvej – yderligere Nyelands Plads (1933). Denne del af den nuværende Nyelandsvej blev først anlagt ca. 1892. Dog frem til år 1900 under navnet Bergersvej.

Starten på anlæggelsen af Nyelandsvej var strækningen Falkonér Allé frem til Yrsavej. Arbejdet hermed var afsluttet ca. 1884, hvorefter kommunen godkendte navnet, 17. april 1884. Den 17. april kan man derfor betragte som Nyelandsvejs ”fødselsdag”. Forlængelsen frem til Nordre Fasanvej skete ca. 1888. Ejerne af landstederne solgte som tidligere nævnt etapevist ud for at kunne drage maksimal fordel af tidens prisstigninger på jord i byudviklingsområder. Byggegrundene blev først solgt fra, når infrastrukturen var skabt. Opførelsen af Frederiksberg Seminariums gamle hovedbygning blev således startet 6-7 år senere på strækningen Yrsavej – Nordre Fasanvej.

Den nu forsvundne Nyelands Gård får i 2004 en navnemæssig afløser i form af Børnehuset Nyelandsgården, Nyelandsvej 68-72. Kommunen bringer her tre børneinstitutioner under fælles hat. Endelig var der elektricitetsværket Nyelandsværket opført 1923. Det stoppede 1951, da Isefjordsværket (nu Kyndbyværket) overtog forsyningen. I nyere tid har to butikker på Nyelandsvej tillagt sig navnet. Et minisupermarked ved Godthåbskirken skilter med Nyelands Super og kiosken overfor seminariet med Nyelands Kiosken. Skråt overfor Skolen på Nyelandsvej finder vi endelig en nyere boligblok – Nyelandshuse – opført af Frederiksberg forenede Boligselskaber. Familien Nyeland og deres tid på Nyelands Gård lever på den måde videre i nutiden i form af sted- og butiksnavne. I alt 62 personer bærer i dag efternavnet Nyeland. Heraf bor de 42 i hovedstaden. Som vej og byrum betragtet fremstår Nyelandsvej i dag stort set uforandret siden sin etablering. Den østlige del mellem Falkonér Allé og Nordre Fasanvej prægedes fra starten af store beboelsejendomme, institutionsbyggeri, samt industri. I dag er industrien væk; men institutionerne står tilbage. Hvad Skolen på Nyelandsvej og Frederiksberg Seminarium angår, er de endog blevet udvidede.

Oprindeligt var Nyelandsvej forsynet med en jævn række af vejtræer i begge sider for med et moderne udtryk at tilføre byrummet et grønt islæt. De er i nyere tid søgt bevarede gennem nyplantning. I den østlige ende dog i mere spredt fægtning end tidligere. Vejtræer lever i nutidens tæt trafikerede byrum et hårdt liv for at overleve.

Men det tidligere miljø med små butikker er væk. Så at sige ædt op af udviklingen.

## 9. Fra Skolen på Solbjergvej til Frederiksberg Seminarium

Nr.27 – nu Frederiksberg Seminarium – blev tegnet af kommunens bygningsinspektør C.L. Thuren og opført 1895-96 som almindelig folkeskole med mellemskole under navnet ”Skolen på Solbjergvej”. Som andre huse fra Thurens hånd er stilarten i pagt med tidens dominerende stilretning: ”historicismen”. Den fremstår som en tung, bombastisk bygning indeholdende mange historiske stilelementer. Materialevalget præges af røde teglsten, granit og naturskifer. Det afspejler periodens nationalromantiske tænkning, som ikke mindst arkitekten Martin Nyrop (1849-1921) var en markant eksponent for. Monumentalt realiseret af Nyrop i Københavns nuværende rådhus fra 1905. Bl.a. skulle de anvendte byggematerialer repræsentere de ressourcer, landet selv rådede over. Uanset hvad man måtte mene om den tidligere Skolen på Solbjergvejs arkitektoniske udtryk, er det et hus, der er skabt til at blive brugt og holde i mange år. Selvom bygningen mange steder i dag fremstår noget slidt efter mere end 110 års intensivt brug, skinner de oprindelige håndværksmæssige kvaliteter stadigvæk igennem. Ikke mindst i det udvendige murværk. I lighed med sine andre skolebygninger har Thuren også her fravalgt den mere pompøse centerindgang til fordel for de pladsbesparende adgangsdøre ved husets endegavle. Her har hensynet til funktion og pladsudnyttelse sejret over hensynet til stil. Først med den gennemførte udvidelse i 1998 blev Seminariet forsynet med en tydeligt markeret hovedindgang ud til Nylandsvej fra den nye sidebygning.

## 10. Udviklingen omkring Nylands vej og fortidens spor

”Københavns Mælkeforsyning af 1878” flyttede i 1884 til adressen Nylandsvej 25. Virksomheden tog senere navnet ”Solbjerg Mejeri”. Den havde meget bekvemt sporforbindelse til det nu nedlagte godsterræn og endvidere to forbindelsesveje: Solbjergvej og Mælkevej. I midten af 1920-erne fik virksomheden helt nye bygninger til erstatning for de oprindelige tegnet af arkitekten Martin Nyrop; men i midten af 1970-erne var det slut. Mejeriet stoppede produktionen, og dets bygninger blev efterfølgende revet ned.

Et vej- og institutionsnavn i lokalområdet minder os i dag om stedets historiske rødder. Nemlig den stadig eksisterende Solbjergvej og Børnehuset Mælkevejen, Nylandsvej 25 B. En enkelt plads er det også blevet til – Solbjerg Plads – anlagt på det nu nedlagte jernbaneterræn ved Frederiksberg Centret. Desuden bør Solbjerg Kirke fremhæves, som blev opført 1907-8 i landlege omgivelser på den daværende Lampevej. Nu indhentet af byudviklingen på adressen Howitzvej 34. Arkitekten var Kristoffer Varming (1865-1936). Samme arkitekt har i øvrigt også tegnet Menighedshuset på Pile Allé. Blandt de nyere Solbjergstednavne i seminariets lokalområde bør endelig nævnes bebyggelsen Solbjerg Have og Solbjerg Station, der ligesom Solbjerg Plads er opstået på og ved det nu nedlagte jernbaneterræn. Boligkvarteret Solbjerg Have er opført i 1977-1980 på en del af den tidligere gasværksgrund.

Navnet Solbjerg stammer fra en tidligere landsby i området. Landsbyen Solbjerg menes anlagt i den sene vikingetid eller tidlige middelalder. Navnet synes taget efter Solbjerg Bakke – nu Frederiksberg Bakke. Eller Valby Bakke, som den hedder, hvis man er mere københavnerorienteret. Christian den 4. lader landsbyen sløjfe i 1620, idet han lægger dens jorder ind under kronens ladegård, der opføres i årene 1620-23.

Fra 1983-84 udførtes der på en del af det frilagte areal på nr.25 en udvidelse af ”Skolen på Nyelandsvej.” Senere – i sidste halvdel af 1990’erne – gennemførte Frederiksberg Seminarium en tilbygning til den gamle hovedbygning. Her udnyttede man den sidste rest af det frilagte areal ud til Nyelandsvej.

Hermed voksede Frederiksberg Seminarium sammen med Skolen på Nyelandsvej (1891-92). Den er ligesom den oprindelige Skolen på Solbjergvej tegnet af Frederiksberg Kommunes mangeårige bygningsinspektør – C. L. Thuren – og opført 1891-92. Meget betegnende for den lokalhistoriske fortids gennemslag i nutiden fik det bygningsmæssige fællesskab mellem seminariet og Frederiksberg Kommune på den tidligere mejerigrund i 1998 navnet Fællesejet Nyeland.

En sidste skolebygning fra Thurens hånd i Seminariets lokalområde er ”Skolen på Lollandsvej”. Den blev opført ved 1800-tallets udgang og er mindre monumental i sin fremtoning – specielt sammenlignet med Frederiksberg Seminariums gamle hovedbygning. Det er tænkeligt, at sparehensyn har ligget bag denne skolebygningens mere enkle facade ud mod Lollandsvej; men den mere afsides beliggenhed har givet også spillet ind.

Det siger noget om den dynamik, der prægede byudviklingen på Frederiksberg i denne periode, at der i tiden 1892- 96 kunne ibrugtages to moderne skoler ved Nyelandsvej. Først Skolen på Nyelandsvej og dernæst Skolen på Solbjergvej. Og så kun med et stenkast imellem. Både med en samtidig og nutidig målestok må man karakterisere kommunens skolebyggeri i disse vækstår som bemærkelsesværdigt stort.

Som navnet fortæller, fik Frederiksberg Seminariums fortid som Skolen på Solbjergvej dog adresse ved Solbjergvej. Efter alt at dømmes for at kunne begrunde en navneforskel. For selvfølgelig var der også på den tid adgang til skolen fra Nyelandsvej, som husets facade vender ud mod.

Påstanden om, at alt går så hurtigt i dag sammenlignet med tidligere, afslører sig her som lidt af en myte. Betegnelsen ”Det moderne gennembrud” er ikke bare en tom frase til at karakterisere den historiske udvikling af det moderne Danmark. Befolkningstilvæksten, og Frederiksbergs mange tilflyttere skabte sammen med industriens indmarch en hurtig forandring af såvel levevilkår som livsformer.

Hvad angår Skolen på Lollandsvej, sluttede skoledriften i 1989. Den blev nedlagt som følge af 1980-ernes stærkt faldende børnetal. Bygningerne blev i stedet overtaget af Pædagogisk Center på Frederiksberg. På samme tid indstilledes skoledriften i en anden bygning fra Thurens hånd: Skolen på Fuglevangsvej. Den var blevet opført 1884-85 og fungerede i hele perioden som kommunal folkeskole.

## **11. Frederiksberg Seminarium på vej**

Frederiksberg Seminarium, der opstod i 1919, har holdt til i Skolen på Solbjergvejs gamle skolebygning siden 1934. Frem til 1954 dog kun med råderet over halvdelen af huset. Pladsen fremkom ved, at mellemskoleeleverne i 1933 overflyttedes til den nyåbnede Søndermarksskole. Skolen på Solbjergvej, der var starten havde haft værne- eller specialklasser, fortsatte herefter som såkaldt ”værneskole”.

Tilskyndet af en ny læreruddannelseslov (”Seminarielov”) i 1954, overtager Frederiksberg Seminarium s.å. hele huset på Nyelandsvej 27. Samtidig flytter ”værneskolen” til Doktor Priemes

Vej og skifter nu officielt navn til Solbjergskolen. Skoledriften her indstilles i 1981. For seminariet betød denne politisk bestemte omrokering, at man nu omsider havde fået skabt sig et mere fremtidssikkert hjemsted.

Starten på det, der har udviklet sig til det nuværende Frederiksberg Seminarium, fandt sted i lejede lokaler på 5. sal i skolebygningen Frederiksberg Allé 22 ved Sct. Thomas Plads. Bygningen var hjemsted for Frederiksberg Realskole. Lejemålet på 5. sal havde tidligere tilhørt Den danske Realskoles Seminarium. Det blev nu overtaget af KFUM-bevægelsen i Danmark. Skoleinventar og undervisningsmateriel blev opkøbt og betalt via en landsindsamling. Lærere og ”seminarieelever” fulgte også med. Reelt var der altså tale om overtagelse af en eksisterende institution, som ud over navneforandringen tillige kommer under en ny ledelse og tilføjes en anden ånd. Realskoleseminariet var blevet oprettet i 1907 på grundlag af den eksisterende seminarielov fra 1894. Selve bygningen ved Frederiksberg Allé var blevet opført i 1886 af Frederiksberg Realskole (1880). Overtagelsen var tydeligvis ikke problemfri.

Af andre årsager måtte Frederiksberg Seminarium allerede efter et år se lejemålet blive opsagt, idet bygningen skulle overgå til andre formål.

Frederiksberg Seminarium stod nu så at sige på gaden; men med stor velvillighed fra kommunen lykkedes det at få husly i Skolen på La Cours Vej. I de efterfølgende to år holdt seminariet til her med undervisning efter ordinær skoletid fra kl.14.00-20.00. En helt igennem midlertidig nødløsning.

Først i sommeren 1922 lykkedes det KFUM's ledelse at få sat stolen under eget bord. Til det formål erhvervede man ”Dagmar Niensens Pigeskole” på Chr. Winthers Vej 3. Efter en om- og tilbygning kunne man endelig indvie de nye lokaler den 12. dec. 1922.

Efter otte år på Chr. Winthers Vej kom der igen til at stå flytning på dagsordenen. Vedtagelsen af en ny læreruddannelseslov i 1930 skabte et latent behov for mere plads. Frederiksberg Kommune kom nu atter aktivt ind på banen, hvilket resulterede i, at Seminariet fra den 1. jan. 1934 kunne rykke ind i lejede lokaler på adressen Nylandsvej 27 (3).

## **12. Frederiksberg Seminariums ”åndelige ophav”**

Kristelig Forening for Unge Mænd (KFUM) blev stiftet 1878 i København. Det skete som en selvstændig organisation, men med udspring i Københavns Indre Mission (4). Forud var gået følgende:

Efter en beslutning i Indre Missions bestyrelse jan. 1865 havde man udvidet sin virksomhed til også at omfatte København. Beslutningen må ses som en reaktion på den befolkningstilvækst, der prægede København og Frederiksberg fra midten af 1800-tallet. Man tænkte ”med gru på de mange sjæle, som utvivlsomt i hovedstaden går i syndens og djævelens trældom.” I udtrykket ”storbyens fristelser” genfinder vi i dag billedet af storbyen som noget på én gang dragende og farlig for vores vé og vel. Derfor bruger vi fortsat udtrykket: ”at befinde sig langt væk fra storbyens fristelser”; men samtidens litteratur tog også temaet ”storbyen som fristelse” op. Københavns hæsblæsende omdannelse fra miniatureby til metropol blev set som styret af en dekadent tidsånd. Måske skarpest udleveret i Herman Bangs storbyroman ‘Stuk’ fra 1887 (1857-1912).

Indre Missions start i København blev ikke nogen succes. Allerede efter et par års forløb måtte man skære flere indsatsområder væk.

I 1875 skete der imidlertid et omsving, idet Indre Mission i København fik en ny leder – præsten Harald Stein (1840-1900). Stein var inspireret af de tyske ”filantroper,” der lagde stor vægt på det kristeligt-socialt arbejde i storbyerne: ”Vi vil navnlig organisere Kærlighedens Gerning i den store Stad: vi vil antage os Børnene, de unge Mænd og Kvinder, de faldne Piger; vi vil hjælpe dem ikke blot til Legeme, men også til Sjæl, så at vi fører dem tilbage til Jesus og giver dem fodfæste på Klippen. Derfor går Ordets Forkyndelse altid Hånd i Hånd med vor Gerning”. Disse udtalelser faldt under en foredragsrække, som han afholdt i løbet af 1876. De blev efterfølgende s.å. udgivet som bog under titlen: ”Hvad vil Den indre Mission? Otte Foredrag om Tro, Virksomhed i Kjærlighed.” Bogen blev lidt af en bestseller. Indtil 1881 udkom den i tre oplag, og blev desuden oversat til tysk. ”Gerningsmissionen” fik her forrang frem for ”Ordmissionen”. Bogens udbredelse fortæller bedre end ord, hvilken kulturkamp det såkaldt moderne gennembrud var en del af. Dette gennembrud går hånd i hånd med Københavns forvandling fra miniatureby bag volde og grave til en nordeuropæisk metropol.

Det er svært at give et entydigt svar på, hvad der blev afgørende for starten på Frederiksberg Seminarium; men den drivende kraft har uden tvivl været et latent ønske om at udvide engagementet i, hvad man benævner som ”Ungdomsarbejdet.” Her lå datidens læreruddannelse lige for.

Muligheden for at udvide KFUM’s virksomhed med læreruddannelse bød sig til, da bevægelsens ledende ildsjæle i slutningen af 1918 kom under vejr med, at ”Den danske Realskoles Seminarium” var ved at lukke både som følge af lokale problemer og økonomiske vanskeligheder. Sidstnævnte skyldtes et fald i elevtilgangen til landets seminarier som følge af mindre fødselsårngange.

Der var ikke langt fra tanke til handling. Allerede marts 1919 blev overdragelsesdokumentet underskrevet. Selve overtagelsen af ”Den danske Realskoles Seminarium” fandt sted 1. aug. 1919. Pengene blev som tidligere nævnt skaffet til veje gennem indsamling af frivillige bidrag over hele landet. Dog med Jylland som det absolutte tyngdepunkt (5).

Som allerede beskrevet var tidspunktet for at tage ansvaret for et lærerseminarium ikke gunstigt som følge af små fødselsårngange og en faldende elevtilgang til seminarierne ved slutningen af 1. verdenskrig; men denne ugunstige situation opvejedes til gengæld på ledelsesplan af en stærk tro på, at man i KFUM-bevægelsen havde en god sag at kæmpe for. Man bekræftes her i, at for en organisation i bevægelse er stilstand nærmest at betragte som tilbagegang.

Denne tro på ”sagen” kommer stærkt til udtryk i seminariets program for 1923. Under overskriften, ”Hvorfor K.F.U.M. fik Seminarium”, opregner daværende generalsekretær for KFUM i København fire væsentlige grunde til, at det skete. Her er specielt den fjerde grund meget sigende for den kraftbetonede idealisme, der bragte projektet igennem alle vanskeligheder og i hus; men bag de smukke ord kan man også læse en frygt for, at ”sagen” kan blive overtaget af andre organisationer og bevægelser. Altså frygten for at blive ladet tilbage i stagnation, hvis man ikke griber chancen, eller opgaven, når den melder sig.



”Som en fjerde Grund for et K.F.U.M.-Seminarium vil jeg gerne nævne dette: K.F.U.M. har lyst til at gøre sin særlige Indsats i Lærerverdenen. Naar man tænker på, hvad Grundtvigianismen har betydet for dansk Skoleliv, – naar man saa Indre Missions Seminarier velbesøgte, selv i de nyligt gennemlevede magre Aar, saa var det næppe urimeligt, at K.F.U.M. sagde: ’Lad os ogsaa faa Lov til at prøve!’ I sønligt forhold til Indre Mission, aabent vent imod alt dansk Aandsliv, vil denne Ungdomsbevægelse maaske ogsaa skabe sine ”Lærertyper” til aandelig Velsignelse og til praktisk Nytte for den danske Skole”(6).

### **13. Frederiksberg Seminariums beståen i det 21. århundrede**

Til trods for den politiske turbulens, der har hersket om læreruddannelsens organisering og indhold gennem de seneste år, er det lykkedes Frederiksberg Seminarium at bevare og styrke sin position som et selvstændigt og førende uddannelsessted, inden for sit område ved hjælp af en dygtig ledelse, samt rekruttering og kompetenceudvikling af medarbejdere.

Gennem alle årene på Frederiksberg har kommunen aktivt støttet eksistensen af et moderne og udviklingsorienteret uddannelsessted for lærere inden for sine grænser. Ikke mindst ud fra et bevidst ønske om at sikre kvaliteten i det frederiksbergske skolevæsen. Uden denne erklærede interesse som rygstød ville Frederiksberg Seminarium næppe i sidste ende have været i stand til at opretholde sin eksistens som selvstændig institution.

Det er således ikke resultatet af en historisk tilfældighed, at Frederiksberg Seminarium endte med at få permanent adresse på Nyelandsvej 27. Seminariets opståen i 1919 var fra starten tæt forbundet med Frederiksbergs omdannelse til et af landets store bysamfund. At det blev KFUM, der kom til at udfylde nogle af de hermed skabte behov, er der redegjort for i det forudgående.

Kommunens politiske vilje til på én og samme tid at investere i ét både moderne og fagligt solidt skolevæsen, lægger grunden til seminariets forankring netop her: både lokalpolitisk og uddannelsesmæssigt.

### **14. Noter og henvisninger**

- (1) Henning Bro: Frederiksberg – Storbykommunen i hovedstaden. Særtryk af Historiske Meddelelser om København, 2001. Side 163-164.
- (2) Ibid. Side 175-177.
- (3) K.F.U.M.s Seminarium 1919-1944, red.: Forstander Alfred Christiansen. København 1944. Side 9-22.
- (4) Martin Schwartz Lausten: Danmarks kirkehistorie. Gyldendal, 2004. Side 300-303.
- (5) Ibid. Side 257-262.
- (6) K.F.U.M.s Seminarium 1919-1944, red.: Forstander Alfred Christiansen. Side 9-10.

## 15. Litteratur

### *Det aktuelle hovedværk er*

1. Eiler Nystrøm: Frederiksbergs Historie, bd.1-3. 1953.

### *Mere oversigtsmæssige indføringer*

2. Allan Tønnesen og Claus Schmidt: Frederiksberg. Bd.12 i værket "København før og nu – og aldrig. Forlaget Palle Fogtdal, 1987-91.
3. Henning Bro og Michael Bach: Ude på Frederiksberg. En lokalhistorisk lystvandring gennem byen. Strandbergs Forlag, 2001.
4. Sigurd Jensen og Claus Smidt: Rammerne sprænges. Københavns Historie, bind 4, 1830-1900. Gyldendal, 1982.
5. Sigurd Jensen: Under fælles ansvar. Københavns Historie, bind 5, 1900-45. Gyldendal, 1981.
6. Bent Ryeng og Alice Kennebo, red.: København og Københavns amt. Gyldendals egnbeskrivelse, 1973.

### *Særlige emner og problemstillinger*

7. Henning Bro, m.fl.: Gennem veje og alléer på Frederiksberg. Strandbergs Forlag, 2005.
8. Henning Bro: Frederiksberg – Storbykommunen i hoved staden. Særtryk af Historiske Meddelelser om København, 2001.
9. Peter Olesen: Kik op på Frederiksberg. Kroghs Forlag, 2001.
10. Helge Erlandsen og Ida Haugsted: Frederiksberg Bane gård og Jernbanearkitekturen 1844-1864. 2002.
11. Anne-Mette Gravgaard: Storbyens virkeliggjorte længsler – kirkerne i København og på Frederiksberg 1860-1940. Kirkefondet, 2002 (i:) Årbog 2001 for Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring.
12. ... Det var på Frederiksberg. Illustreret med fotografier fra Den Lokalhistoriske Billedsamling. Strandbergs Forlag, 1982.
13. Karina Tengberg og Minna Gross: København – grib byen. Nyt Nordisk Forlag, 2005. Dette fotoværk med tilhørende tekst omfatter også Frederiksberg.
14. Hans Henrik Engquist: Dansk stilhistorie. Thanning & Appels Forlag, 5. udg., 1971 (1. udg., 1943).
15. Dansk arkitektur 250 år. Arkitektens Forlag, 2004.
16. Steen Ejler Rasmussen: Om at opleve arkitektur. G.E.C. Gads Forlag, 1957 (2.opl. 1966).
17. Jesper Clement, m.fl.: Arkitektur med andre ord. Alinea, 1.udg. 2. Opl., 1999 (opgavebog for børn fra 10 år og opefter).
18. Ida Haugsted: Nye Tider. Historicisme i København. Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, 2003.
19. Kristian Hvidt: Pynt på gesimsen. Facader på københavnsk etagebyggeri 1860-1920. G.E.C. Gads Forlag, 1983.
- 20a. Jørgen Teglers: Dig og din By. Byen som læringsrum i en historieundervisning. Frederiksberg S., 2006 (manus).
- 20b. Ole Hyltoft: Danmarks økonomiske historie 1840- 1910. Systime 1999.
21. Martin Schwartz Lausten: Danmarks kirkehistorie. Gyldendal, 3. Udg., 1. opl., 2004.
22. Alfr. Christiansen, red.: K.F.U.M.s Seminarium 1919- 1944. København, 1944.
23. Frants Hansen, red.: KFUMs Seminarium 1919-1969. København, 1969.
24. Tage Kampmann: Frederiksberg Seminarium i 80 år. Frederiksberg, 1999.